

TAVİL

birer tef'ile düşürüldüğü kabul edildiğinden, "İkinci aruzu ve darbı meczûdur" denilmiştir. Aruz ve darbını mısralarının sonlarından birer tef'ile düşmesinden dolayı "فعولن" vezni oluşturur. Bir aruzu, iki darbı vardır. Aruzu sâlim olarak "فعولن" tef'ilesiyle, birinci darbı da aynı tef'ileyle gelir; şu beyitte olduğu gibi:

فلا خير في الأشجار تعلقو / إذا لم يكن فيهن ظل
فعولن / مفاعيلن / فعولن / فعولن / مفاعيلن / فعولن
--- / --- / --- --- / --- / ---

(Gölgeleri olmadığı zaman yüksek ağaçlarda hayır yoktur). İkinci darbı maksûr olarak "فعول" veznindedir:

فلا تنكني جرحا قلبي / ولا تكليني للزمان
فعولن / مفاعيلن / فعولن / فعولن / مفاعيلن / فعولن
= / --- / --- --- / --- / ---

(Kalbimde yara açma ve beni zamanın eline bırakma).

Tavil bahrinin dört tef'ileden meydana gelen şeklinde birinci ve ikinci mısralar ikişer tef'ileden meydana gelir. Aruz ve darbını müsemmeninde olduğu gibi "مفاعيلن" vezni oluşturur. Bu yapının bir aruzu ve bir darbı vardır. Aruz ve darbı sâlim olarak "مفاعيلن" şeklinde gelir; şu örnekte görüldüğü gibi:

أمن كان ذا عدم / كمن كان ذا مال
فعولن / مفاعيلن / فعولن / مفاعيلن
--- / --- --- / --- / ---

(Yoksul olan kimse mal sahibi olan gibi midir?).

Tavil bahrinde yazılan şiirlerin ilk ve ara (haşv) tef'ilelerinde sâkin olan beşinci harfin düşürülmesi (kabz) uygulaması görülür. Buna göre "فعولن" makbûz olarak "فعول" ve "مفاعيلن" "مفاعيلن" şeklinde gelebilir; şu örnekte görüldüğü gibi:

يكون أجاجا دونكم فإذا انتهي
إليك تلقى طيبكم فيطيب
فعول / مفاعيلن / فعول / مفاعيلن
فعول / مفاعيلن / فعول / مفاعيلن
--- / --- / --- / ---
--- / --- / --- / ---

(O arkanızda iken acı ve tuzlu bir su olur. Size yettiğinde ise güzel kokunuzla karşılaşır ve güzel olur; Celâl el-Hanefî, s. 162). Bu bahirde yazılan şiirlerde sâkin olan yedinci harfin düşürülmesi (kef) uygulaması ilk ve ara tef'ilelerde görülebilir. Buna göre "مفاعيلن" mekfûf olarak "مفاعيل" şeklinde gelebilir; şu beyitte görüldüğü gibi:

شافتك أحداج سليمي بعاقل
فعينالك للبين تجودان بالدمع
فعولن / مفاعيلن / فعولن / مفاعيلن
فعولن / مفاعيلن / فعولن / مفاعيلن
--- / --- / --- / ---
--- / --- / --- / ---

(Süleymân'ın Âkil'-deki -göçe hazırlanmış- mahfeleri seni heyecanlandırdı ve ayrılıktan dolayı iki gözünden yaşlar boşandı). Tavil bahrinin tef'ile sayısına göre sekizli, yedili, altılı ve dörtlü şekilleri olduğu gibi illet ve zihaf kuralları gereği tef'ilelerindeki yapısal değişikliklere göre birçok vezni tesbit edilmiştir (a.g.e., s. 143-163).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahfeş el-Evsat, *Kitâbü'l-'Arûz* (nşr. Ahmed M. Abdüddâyim Abdullah), Kahire 1409/1989, s. 139-140; İbn Abdürabbih, *el-'İkdû'l-ferid* (nşr. Ahmed Emîn v.dğr.), Kahire 1385, V, 477-479; İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Kitâbü 'Arûzi'l-va-rağa* (nşr. M. Sadi Çöğenli), Erzurum 1994, s. 5-6; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1353/1934, I, 114-115; Hatîb et-Tebrîzî, *el-Vâfi fi'l-'arûz ve'l-kavâfi* (nşr. Ömer Yahyâ – Fahreddin Kabâve), Dimaşk 1399/1979, s. 37-47; Zemahşerî, *el-Kustâs* (nşr. Fahreddin Kabâve), Beyrut 1410/1989, s. 70-76; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1403/1983, s. 527-530; Ahmed el-Hâşimî, *Mizânü'z-zehab*, Kahire 1378, s. 31; Celâl el-Hanefî, *el-'Arûz*, Bağdad 1398/1978, s. 143-163; Mişâl Âsî – Emîl Bedî Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi'l-luğa*, Beyrut 1987, I, 301-302; Emîl Bedî Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi 'ilmi'l-'arûz ve'l-kâfiye ve'l-fünûni's-şî'r*, Beyrut 1411/1991, s. 98-105; Gotthold Weil, "Arûz", *IA*, I, 626, 627, 629; a.mlf., "Arûd", *EJ* (İng.), I, 669-670.

İBRAHİM YILMAZ

TA'VİZ

(bk. RUKYE).

TAVSİF

(bk. TASVİR).

TAVUS

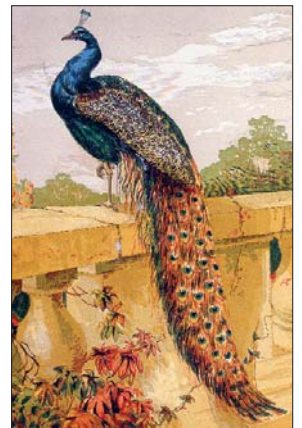
(طاووس)

Doğu edebiyatlarında
adı sıkça anılan cennet kuşu.

Türk kültüründe Tanrı kuşu, alakuş veya gelin kuşu adıyla da bilinen **tâvûs**, Büyük İskender'in Hindistan'dan (Serendip) Avrupa'ya getirdiğine inanılan kuşlardan biridir. Başındaki sorgucu, rengârenk kanat ve kuyruk tüyleriyle diğer kuşlardan farklı ve çekici bir görünüme sahiptir. Takdis edilen güzelliği sebebiyle Hindistan'a mahsus türüne Farslar "yüce" anlamı taşıyan arkaik bir kelimeyle **fîsâ** adını verirler. Cazibesinin ilâhî güzelliği yansıttığı ve görenleri kendisine hayran bıraktığı kabul edildiği için cennet kuşu olarak da bilinir. Divan şairleri tavusun bu özelliğini "tâvûs-ı cennet, tâvûs-ı cinân, tâvûs-ı behişt, tâ-

vûs-ı huld, tâvûs-ı berîn, tâvûs-ı İrem" vb. ifadelerle belirtirler: "Bir cins usûl ile hareket et ki şivesi / Âşüfte-i hırâm ede tâvûs-ı cenneti" (Sâbit). Ancak halk arasındaki bir rivayete göre tavus, şeytanın cennete girmesine ve Hz. Âdem'in yasak meyveden yemesine sebep olduğu için cennetten çıkarılmış ve onca güzelliğine rağmen Tanrı tarafından ayakları ve sesi çirkin kılınmıştır. Tavus ne kadar kendini beğense de ayaklarını görünce cennetten kovuluşunu hatırlar ve ah edermiş: "Çok zamandır olalı râh-ı cinandan güm-râh / Muztraiptir bulamaz kendüye rehber tâvûs" (Kılıççızâde İshak Çelebi). Bununla beraber "tâvûs-perân-ı ahdar" terkihi meleklerden ve yıldızlardan kinaye olarak kullanıldığı gibi Cebrâil de "tâvûs-ü'l-melâike, tâvûs-ı rûh, tâvûs-ı kuds(î), tâvûs-ı sidre" kelimeleriyle anılır: "Sidre tâvûsuna benzer müntehâ kaddinde kim / Müşg-i terden açtı şehper kâkül-i müşgîn-i döst" (Ahmed Paşa). Ayrıca tavusun, Hz. İbrâhim'in mutmain olması için Tanrı tarafından kesilmesi emredilen dört kuş arasında yer aldığına inanılır. Eti haram sayılmıştır. Kanat tüylerinin mushaflarda ayırıcı olarak kullanılması eski âdetlerdendir. Tavus eski astronomide belirgin bir yere sahiptir. "Çeşm-i tâvûs" tavus sûretinde görülen sabit yıldız ad olurken divan şiirinde güneş için de "tâvûs-ı meşrik-hırâm, tâvûs-ı arş, tâvûs-ı çarh, tâvûs-ı felek, tâvûs-ı âteşin-per, tâvûs-ı âteş-perest, tâvûs-ı zer, tâvûs-ı zerrîn-bâl, tâvûs-ı zerrîn-per, tâvûs-ı zümür-rüd-âşiyân ve tâvûs-ı mülemma'-per" gibi tamlamalar kullanılır.

Divan şairlerinin mecaz dünyasında tavusun renkli bir yeri vardır. Pek çok şair tarafından tavus iffet, renk, gösteriş, güzelliği, itibar, ihtişam ve kendini beğenme sembolü olarak anılır. Fakat öncelikle güzelliği unsurlarıyla zikredildiği görülür. Sevginin zülûf ve kâkülüleri, tavusun "münak-kaş" kelimesiyle nitelendirilmesini sağla-

Tabiatı konu alan bir resim albümündeki tavus kuşu tasvirî (İÜ Ktp., *Album*, nr. 9166)

yan kuyruğuna (düm-i tâvûs) ve kanatlarına (per-i tâvûs) benzetilmiştir. Bu teşbihlerde zülfün üzerine düştüğü yanaklar cennet olarak düşünülür. Dövünmekten dolayı göğsü yaralardan morarmış ve kızarmış olan âşik da tüylerindeki renk cümbüşünden hareketle tavusa benzetilir. Kanatları açıldığında farkedilen dairemsi desenleriyle göz arasında ilişki kurulan tavusun bu en alımlı görüntüsü rakkâseye, yelpazeye, deveran halindeki dervişlere, rengârenk kıyafetleriyle bayram eğlencelerine katılan güzellere teşbih edilir. Anavatanının Hindistan olması, tüy dökümü mevsimi olan sonbahardan ziyade ilkbaharda cazibe kazanması gibi özellikleri de şiiire yansımıştır. Tavusun ilkbahar ve sonbaharda yaşadığı bu değişimden dolayı bazan rengârenk yapraklarla donanan ağaçlar ve çiçekler, bazan da gül ve ağaç yapraklarını önüne katarak esen sabâ rüzgârı tavus olarak ifade edilir. Hikemî beyitlerde ise çoğunlukla güzellik bakımından karga ve itibar açısından sinekle karşılaştırılır: “Kendi tavrında meges ednâ değil tâvûstan / Anla Hakk'ın Nâbiyâ Kur'an'da temsil ettiğin” (Nâbî).

BİBLİYOGRAFYA :

Burhân-ı Kâti' Tercümesi, İstanbul 1287, I, 196; *Tarama Sözlüğü*, Ankara 1988, I, 86; Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi* (trc. Kadir Meral), İstanbul 1997, s. 205; Rişâr (Richard), *İlm-i Hayvânât* (trc. Hüseyin Remzi), İstanbul 1290, s. 245; Ebû'l-Fazl Musaffâ, *Ferheng-i İstîlâhât-ı Nücûmî*, Tahran 1366 hş., s. 494; Zehra Toska, *Kelile ve Dimne Çevirileri ve Kul Mesud Çevirisi* (doktora tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 188; M. Mervân es-Seb', *Şezerât muzî'e 'an 'ilmi'l-hayâti'l-hayevâniyye fi't-türâşi'l-'ilmiyyi'l-'Arabiyyi'l-İslâmî*, Halep 1411/1991, s. 295; Aynur Koçak, *Ahmet Bican'ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 2003, s. 378; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2004, s. 443; Ömür Ceylan, *Kuşlar Divânı*, İstanbul 2007, s. 227; “Tavus”, *TDEA*, VIII, 284.

ÖMÜR CEYLAN

TÂVÛS b. KEYSÂN

(طاووس بن كيسان)

Ebû Abdîrahmân Tâvûs b. Keysân
el-Hemdânî el-Yemânî
el-Havlânî el-Himyeri
(ö. 106/725)

Muhaddis ve fakih tâbiî.

33 (653) yılında Yemen'de doğdu ve Cened şehrinde yaşadı. Asıl adının Zekvân, lakabının Tâvûs olduğunu söyleyenler varsa da Tâvûs ismiyle şöhret bulmuştur. Tâvûs (süs, zînet) lakabının kendisine kıraatçilerin önde gelenlerinden (Tâvûsü'l-kurrâ)

olması dolayısıyla verildiği kaydedilir. Dönemin Sâsânî hükümdarının Yemen'i zaptetmek için gönderdiği askerlerin soyundan gelen (ebnâ) Fars kökenli bir aileye mensuptur. Emevîler'in ilk dönemlerinde Yemen'e âmil tayin edilen Bahîr b. Rîsân el-Himyeri veya İbn Hevze el-Hemdânî'nin mevlâsı olduğu nakledilmektedir. Ailesinin menşei hakkında başka rivayetler de zikredilmekte, annesinin Fars asıllı olup babasının Nemir b. Kâsit kabilesine mensup bulunduğu yahut bu ailenin bir Arap kabilesiyle hiç velâ akdi kurmadığı, ancak Tâvûs'un babası Keysân'ın Himyer kabilesinden bir kadınla evlendiği ve Tâvûs'un bu evlilikten dünyaya geldiği belirtilmektedir (Buhârî, IV, 365).

Tâvûs elli kadar sahâbiye yetişti, onlardan hadis ve ilim öğrendi. Yemen'de yaşamakla birlikte zaman zaman hocası Abdullah b. Abbas'ın bulunduğu Mekke'ye ve Zeyd b. Sâbit'in yaşadığı Medine'ye seyahatler yaptı. Hadis rivayet ettiği sahâbiler arasında Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Zeyd b. Sâbit, Zeyd b. Erkam, Sürâka b. Mâlik, Safvân b. Ümeyye, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Amr b. Âs yer almaktadır. En çok beraber olduğu ve rivayette bulunduğu sahâbî ise İbn Abbas'tır. Bu sebeple İbn Abbas'ın seçkin talebelerinden sayılmaktadır. Kendisinden başta oğlu Abdullah olmak üzere tâbiîn ve tebeu't-tâbiînden Vehb b. Münebbih, İbn Şihâb ez-Zührî, Mücâhid b. Cebr, Amr b. Dînâr, Mekhûl b. Ebû Müslim gibi pek çok kimse hadis rivayet etti. Hadis münekkitlerince sika kabul edilen Tâvûs aynı zamanda hadis hâfızıdır. Rivayetlerinin güvenilirlik derecesini belirtmek amacıyla talebelerinden Habîb b. Ebû Sâbit'e şöyle dediği nakledilir: “Sana bir hadis rivayet edip kaynağını belirtince artık onu başkasına sorma!” Rivayet ettiği hadisler *Kütüb-i Sütte*'de, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde ve Dârimî'nin *es-Sünen*'inde yer almaktadır. Tâvûs, Mekke tefsir ekolünün önde gelen âlimlerinden kabul edilmekle beraber tefsirle ilgili görüşlerine kaynaklarda az rastlanmakta ve bunlar İbn Abbas'ın görüşleriyle büyük benzerlik taşımaktadır. Bu durum, onun tefsirde daha çok hocasının bir râvisi seviyesinde kaldığı şeklinde bir değerlendirme yapılmasına yol açmıştır (Abdullah Muhammed Selkinî, s. 124). Âyetlerin özellikle fikhî yönü üzerinde durduğu dikkate alındığında Tâvûs müfessir olmaktan ziyade fakih özelliğiyle öne çıkar.

Hem Yemen'in hem Mekke'nin fakihleri arasında sayılan Tâvûs'un fikhî görüşleri incelendiğinde ihtilâflı bazı meselelerde cumhura muhalif iticihadlarda bulunduğu görülmektedir. Köpeğe kıyas ederek kedinin artığını necis sayması, cuma hutbesini dinlemenin ve hayatta bir defa umre yapmanın farz olduğuna hükmetmesi bunlardan bazılarıdır. Tâvûs'tan nakledilen, ölümlerin kabirlerinde ilk yedi gün imtihana çekildikleri ve bu günlerde kendileri adına yemek yedirilmesinden memnuniyet duydukları yönündeki rivayetin (İbnü'l-Cevzî, II, 289) bazı yerlerde ölünün ardından üçüncü ve yedinci günlerde yemek yedirilmesi âdetine dayanak teşkil ettiği düşünülebilir. Daha ziyade nasların zâhirine göre hüküm veren Tâvûs'un fikhî görüşlerinde re'iden çok naklî delillere dayandığı dikkat çekmekteyse de onun akli ve nakli bir arada değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Zira kendisini ne tam ehl-i re'y ne de bütünüyle ehl-i eser sayan olmuştur. Tâvûs fikhî görüşlerinde dengeli bir yaklaşım sergiler, çok katı davranmadığı gibi tamamen ruhsat tarafına da meyiletmezdi. Bu tutumu benimsemesinde, fikhî konularda sıkı davranmasıyla meşhur İbn Ömer ile ruhsat taraftarı İbn Abbas'ın talebesi olmasının etkisinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Öğrencilerinden Leys b. Ebû Süleym'in söylediğine göre insanlar bir konuda sıkı davrandığında Tâvûs o hususa ruhsat verir, gevşek davrandıkları bir konuda ise titizlik gösterirdi. Kıraat ilmini İbn Abbas'tan öğrenen Tâvûs'un bazı âyetleri mütevâtir olmayan kıraate göre yorumladığı görülmektedir (İbrâhim Tâhâ İbrâhim Abdülkâdir, s. 309-310, 410).

İbn Kuteybe, Tâvûs'un Şii olduğunu kaydeder (*el-Ma'ârif*, s. 624). Zehebî de Süfyân es-Sevrî'den bu yönde nakilde bulunmakla birlikte onun Şiîliğinin aşırı düzeyde olmadığını belirtir (*A'lâmü'n-nübela*, V, 43). Bu hususta ilk dönemlerde Şii tabirinin, Hz. Ali'yi Hz. Osman'dan veya bütün sahâbilerden üstün tutanlar ve savaşlarda Hz. Ali'nin haklı olduğunu kabul edenler için kullanıldığı bilgisi de dikkate alınmalıdır (İbn Hacer, I, 94). Ayrıca kaynaklarda Tâvûs'un Emevî idarecilerinden hoşlanmadığını ve onların beklentilerini yerine getirmediğini gösteren bazı sözleri ve davranışları kaydedilmektedir. Meselâ Emevî yöneticilerinin, halife için biat alırken kişinin biatından dönmesi halinde eşinin boş olacağına dair yemin ettirmelerini tasvip etmiyor ve bu yemini geçersiz sayıyordu (Zehebî, V, 45). Tâvûs ilme verdiği değer-